

УДК 355.01
DOI: 10.31733/15-03-2024/2/720-723

Наталія ПРИБИТКОВА

науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
з проблем наукового забезпечення
правоохоронної діяльності
та якості підготовки кадрів
Харківського національного
університету внутрішніх справ

ВТРАТА ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ОДИН ІЗ НАСЛІДКІВ ВІЙНИ

Кожна людина народжується та живе в певному культурному, економічному, соціальному, професійному середовищі. Процес співвіднесення себе до певної групи людей за тими чи іншими ознаками є ідентифікацією, результатом якої є ідентичність. Процеси формування і зміни ідентичностей пов'язані з територією, екологією, психологією, культурою, економікою. Тож звідси і велика кількість відповідних трактувань.

Ідентичність – це призма, крізь яку розглядають, оцінюють і вивчають важливі риси сучасного життя; складний соціокультурний феномен, який поєднує особистісні, соціальні та культурні аспекти. Ідентичність, як процес, умова буття чи становлення, постійно оновлюється, утверджується або видозмінюється як на рівні індивіда, так і на колективному рівні. Ідентичність нерозривно пов'язана із соціальним середовищем, і будь-які зміни в цьому середовищі неодмінно впливають на її розвиток. Зважаючи на це, за своїм походженням ідентичність є соціальною, оскільки формується в процесі взаємодії особи з іншими людьми та зумовлюється змінами в соціальному оточенні [1].

Соціальна ідентичність – переживання і усвідомлення своєї приналежності до тих чи інших соціальних груп і спільнот. Співвіднесення з певними соціальними спільнотами перетворює людину з біологічної особини в соціального індивіда й особистість, дозволяє їй оцінювати свої соціальні зв'язки і приналежності в системі понять «ми» і «вони» [2].

Ідентичність набувається людиною в ході індивідуального розвитку і є результатом психологічних процесів самоусвідомлення, соціалізації, ідентифікації, особистісної інтеграції тощо. У міру засвоєння індивідом соціокультурних зразків, норм, цінностей, прийняття і засвоєння різних ролей у взаємодіях з іншими людьми його самоідентифікації змінюються. Якщо людині не вдається своєчасно вирішити завдання з формування ідентичності, у неї формується неадекватна ідентичність. Механізм ідентичності є необхідною умовою спадкоємності соціальної структури та культурної традиції [3].

Кожна сучасна людина має не одну, а багато ідентичностей. Це пов'язано з множинністю наших соціальних ролей і статусів. Чим більше людина має ідентичностей, тим більше вона є соціально зрілою та соціально адаптованою.

Однак жодний тип ідентичності (включно з національною) не з'являється сам собою навіть унаслідок травми, а є результатом серйозної цілеспрямованої духовної роботи, підтриманої культурними й мовними політиками, що реалізуються державами, суспільствами, індивідами.

Життя людини за своїм наповненням суттєво відрізняється у мирний і воєнний час, що проявляється у ставленні особистості до самої себе, до інших людей та навколишнього світу. На відміну від мирного часу, коли особистість може вибудувати близькі та далекі перспективи, планувати своє майбутнє, в умовах війни зростає фактор невизначеності, який має значний вплив на смисложиттєву сферу особистості [4].

Для України гострота проблеми національної ідентичності детермінується поліетнічністю її населення. Зважаючи на те, що на території України проживають представники багатьох національностей та народностей і кожен із цих представників вважає той чи інший регіон нашої країни своєю Батьківщиною, очевидно, що українське суспільство є мультикультурним зі складною структурою ідентифікацій, які не завжди мають спільні національні засади.

Ідентичність та різноманітні кризи ідентичності відіграють ключову роль у сучасному суспільстві. Особливого значення проблема ідентичності набуває тоді, коли

виникають граничні загрози самій ідентичності. Такою загрозою, найпотужнішою за травматичним впливом і наслідками для людей, є війна. Вплив війни, розв'язаної росією проти України, та її наслідків на життєдіяльність людей ми розглядаємо як соціально травматичний, адже порушується нормальне, прогнозоване життя, виникає відчуття безпорадності, залежності, жаху, втрати суб'єктності [1].

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну призвело до окупації чималої території нашої держави, жертв серед мирного населення і військових, руйнування міст, еміграції за кордон і переміщення громадян усередині країни, кожний громадянин України прямо чи опосередковано відчув на собі болісні наслідки цих трагічних подій. Зокрема, соціально-психологічні наслідки нам доводиться долати вже зараз, проте і в майбутньому ці проблеми не зникнуть і будуть потребувати розв'язання. У таких умовах ідентичність громадян України також зазнала певних змін.

З демографічного боку, ми бачимо значну хвилю українських біженців, які вже майже два роки живуть у різних країнах Європи. Якщо додати сюди трудових мігрантів, які залишили державу ще до війни, то можна говорити про те, що кількість тих, хто виїхав, наближається до кількості тих, хто залишився. І є ймовірність того, що більшість з тих, хто рятувався від війни, не повернеться. Україна завжди мала велику історію міграцій, але сьогодні ця історія перейшла в іншу фазу. І тут постає запитання: чи зможуть українці за кордоном зберегти себе як життєздатну національну спільноту, чи не асимілюються вони, поглинені тими культурами, до яких перемістилися? [5].

Ще однією проблемою є примусове вивезення, окрім цивільного населення, українських дітей, серед яких діти-сироти, діти, які потребують особливого піклування, та діти, чий батьків було вбито росіянами. Там їм швидко змінюють громадянство, щоб віддати на усиновлення, декого навіть при живих батьках чи родичах в Україні, позбавляючи права на збереження індивідуальності, користування рідною мовою, культурою та іншими правами, визначеними Конвенцією ООН про права дитини, вчиняючи серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, тобто крадучи у такий спосіб українське майбутнє та ідентичність. І з кожним днем викрадених маленьких українців стає все більше. Крім того, примусове переміщення українських дітей росією відбувається на фоні систематичних, організованих і масштабних злочинів росії, спрямованих проти українців через те, що вони ідентифікують себе як окремо виражену групу. І ці злочини, за підтримки російського уряду, супроводжуються офіційними заявами та публічною риторикою, в яких дегуманізують українців, заперечують їх право на існування та ідентифікацію себе як українців, а також закликають до знищення українського народу. Такі дії росії підпадають під визначення воєнного злочину, геноциду та злочину проти людяності. Примусове переміщення, або депортація мирного населення, зокрема дітей, заборонена статтею 49(1) Четвертої Женевської конвенції. Згідно зі статтею 147 Четвертої Женевської конвенції та статтею 85(4)(а) Додаткового протоколу I, депортація або переміщення мирного населення з окупованої території є серйозним порушенням цих конвенцій і протоколів. Відповідно до статті 24 Четвертої Женевської конвенції та статті 78 Додаткового протоколу I дозволяється лише тимчасова евакуація дітей до нейтральної держави за згодою батьків або опікунів, і необхідно створення системи для реєстрації місця перебування всіх евакуйованих дітей. Важливо зазначити, що стаття 50 забороняє змінювати сімейний або особистий статус дітей, включаючи національність чи громадянство. Однак росія грубо порушує ці норми [6].

Попри все сказане, зауважимо, що різні регіони країни по-різному переживають війну, але потрібно досліджувати, які наслідки має цей досвід для української національної ідентичності. Варто відмітити, що наша держава досі неоднорідна й прірва між регіонами тільки збільшується. В даному випадку йдеться про мову. На початку широкомасштабного вторгнення Південь і Схід реагували швидкою відмовою від російської та спробами перейти на українську. Але слід зазначити, що перехід з одного мовного коду на інший — це дуже непросте справа, яка потребує додаткових зусиль. Навчання забирає роки, точніше, ціле життя. Що відбувається з тими, хто під впливом травми переходить на українську? Деякі (їх багато) самотужки закріплюють свою українську мовну свідомість, але роблять це без чиеїсь допомоги. Вони на самоті розв'язують для себе мовне питання. Інші (їх також чимало), щоб висловити свій біль, — адже так долається травма — повертаються до тієї мови, якою вони вміють спілкуватися. І це мова російська. А ще є значна кількість тих, хто не може або не хоче переходити на українську, визнаючи себе українцями. Кажуть, що їх багато в армії. Для того, щоб люди ідентифікували себе з Україною через мову, до цього питання потрібно поставитися відповідно. Якщо такого усвідомлення немає, питання саме собою не

вирішиться, хоч би як травма війни руйнувала їхню первинну мовну свідомість.

Не менш важливим фактором є коливання рівня видимості України у світі. Широкомасштабне вторгнення Росії, зокрема нелюдська жорстокість росіян, застосована проти цивільних, привернула увагу до України, і вона стала видимою. Проте ми знаємо, що увага сучасної людини швидко розсіюється, відвертається, і наша держава вже зникає з радарів масової свідомості Європи й США, а на радарх багатьох інших країн Африки, Азії, Латинської Америки вона так і не з'явилася [4].

Однак сама ідентичність накладає й певні зобов'язання. Так, ЗСУ захищають всіх українців та українок, незалежно від того, чи робить конкретна особа пожертви на оборону, волонтерить тощо. Тому національна ідентичність ставить кожного перед питанням: якщо я не допомагатиму ЗСУ, чи матиму я право вважати себе частиною України?

За роки незалежності України питання утвердження української національної та громадянської ідентичності лише розрізнено та фрагментарно висвітлювалося у законодавстві, що врегульовує відносини у різних сферах суспільного життя. Лише 13 грудня 2022 року ухвалено Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», який визначає основні засади й особливості формування та реалізації державної політики утвердження громадянської ідентичності, гарантії участі громадян України, закордонних українців, громадських об'єднань та інших громадянських інститутів в її реалізації [7].

Підсумовуючи зазначимо, що існування та процвітання Української держави неможливе без загального усвідомлення громадянами своєї громадянської ідентичності, що веде початок від ототожнення себе кожним громадянином з українським народом. Відчуття такої належності через мову, традиції, цінності безпосередньо позначається на житті кожної людини. Сукупність усіх індивідів, які пройшли таке самовизначення, є необхідним фундаментом для формування потужного громадянського суспільства, сильної нації та міцної держави. Особливого значення зазначене питання набуває для сфери національної безпеки і оборони, адже утвердження української національної та громадянської ідентичності громадян як одної з визначальних засад держави значно посилює її у здатності протистояти внутрішнім і зовнішнім безпековим загрозам.

Війна, як і будь-який інший процес, що становить загрозу для існування і збереження ідентичності, змушує людину, яка ж і є носієм цієї ідентичності, переосмислювати крихкість життя, переоцінювати наявні соціальні зв'язки, звертатися до ресурсів спільноти, до якої вона себе відносить. Вплив війни та її наслідків на життєдіяльність людей має соціально травматичний фактор, адже порушується нормальне, прогнозоване життя, виникає відчуття безпорадності тощо. Очевидно, що метою війни, яку розв'язала Росія проти України, є руйнування української ідентичності; вона поставила перед нами нові виклики, що впливають на процеси трансформації і становлення як індивідуальної, так і колективної ідентичностей.

Ураховуючи реалії сьогодення, необхідно працювати над збереженням української національної та громадянської ідентичності насамперед за допомогою інформаційної політики та неформальної освіти. Як зазначає В.Вінков, необхідно розглядати українське минуле, теперішнє й майбутнє невідривно від глобальних процесів. Аналогічний підхід поширюється на українську культуру та українське життя загалом. Так ми зуміємо осмислити українську національну ідентичність як глобальну, а також перетворити нашу мову не тільки на засіб об'єднання всіх людей, які називаються себе українцями, а й на унікальний голос, що буде почутий у всьому світі.

1. Коробка Л.М. Види спільнотних ідентичностей: проблеми трансформації та взаємодії в умовах війни. URL : <https://politpsy.org/index.php/popp/article/view/126/123> (дата звернення 24.02.2024)

2. О. Кухарук. Ціннісна складова соціальної ідентичності у прогнозуванні соціальної взаємодії // Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2021. Випуск 11. URL : http://psy-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/11_2021/12.pdf (дата звернення 24.02.2024)

3. Вінков, В. (2023). Ідентичність українця в умовах війни: особливості переживання загроз. Проблеми політичної психології, 14(28), 79-92. URL : <https://doi.org/10.33120/popp-Vol14-Year2023-140> (дата звернення 24.02.2024).

4. Wilson, A. (2023). Ukraine at war: Baseline identity and social construction. Nations and Nationalism, 1–10. URL : <https://doi.org/10.1111/nana.12986> (дата звернення 27.02.2024)

5. О. Пронкевич. Національна ідентичність, війна й гуманітарні науки. URL : <https://tyzhden.ua/natsionalna-identychnist-vijna-j-humanitarni-nau-ky/> (дата звернення 29.02.2024).

6. І. Драбок. Діти війни: викрадення росією маленьких українців як злочин геноциду. URL :

<https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3666673-diti-vijni-vikradenna-rosiecu-malenuk-ukrainciv-ak-zlocin-genocidu.html> (дата звернення 29.02.2024).

7. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13.12.2022 р. № 2834-IX URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення 29.02.2024).

УДК 316.7

DOI: 10.31733/15-03-2024/2/723-724

Віталій ФЛІМОНОВ

аспірант кафедри
управління та адміністрування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

СОЦІОКУЛЬТУРНІ УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Соціокультурні умови мають величезний вплив на забезпечення національної безпеки, оскільки вони визначають готовність та стійкість суспільства до різних викликів та загроз. Суспільство, яке має високий рівень соціальної та культурної стабільності, зазвичай є менш вразливим перед зовнішніми або внутрішніми загрозами.

По-перше, соціокультурні умови включають в себе ступінь соціальної єдності та сплоченості в суспільстві. Суспільство, що володіє високим рівнем соціальної згуртованості, зазвичай має більшу внутрішню стабільність та здатність ефективно протистояти внутрішнім конфліктам та розбратам.

По-друге, культурний контекст грає важливу роль у формуванні національної ідентичності та сприйнятті загрози. Країни з високорозвиненою національною ідентичністю та патріотичними цінностями зазвичай виявляють більшу готовність захищати свої інтереси та територіальну цілісність.

По-третє, рівень освіти та інтелектуального розвитку суспільства також впливає на його здатність до розуміння потенційних загроз та прийняття обґрунтованих рішень щодо заходів забезпечення безпеки.

До того ж, ефективна комунікація між владними органами та громадськістю, розвинута система громадянського суспільства та готовність до співпраці та обміну інформацією також є важливими аспектами соціокультурних умов забезпечення національної безпеки.

Національна безпека – це не лише реагування на загрози та їх наслідки, а й збереження особистих і матеріальних ресурсів, а й три аспекти, які мають бути враховані на рівних засадах [1]:

– створення соціокультурних основ національної безпеки (наприклад, знань, науки і техніки, цілісного права, всебічно підготовлених особистісних ресурсів, освіти, національного морального духу, патріотизму, культури влади, лідерських якостей),

– створення економічних і фінансових основ безпеки, спрямованих на підвищення умов існування і розвитку суспільства та міжнародного становища держави,

– використовувати при реалізації політики безпеки (цілі безпеки) всі наявні засоби та інструменти, створюючи умови, за яких поява загроз та їх наслідків була б малоімовірною або менш серйозною для держави та суспільства, матеріальних благ та навколишнього середовища, тобто діяльність дипломатичної, економічної, культурної, військової, спеціальної, екологічної, науково-технічної, нормативної, особливої, впорядкований, виховний і т. ін.

Усе це означає, що архітектура національної безпеки має враховувати:

– цінності, потреби, завдання та інтереси системи національної безпеки та пов'язані з ними місії, завдання і завдання системи національної безпеки,

– дипломатичні, економічні, культурні, військові, спеціальні, екологічні, науково-технічні, екологічні, впорядковані, нормативні та інші заходи,

– інструменти національної безпеки, які ми використовуємо в окремих видах